

ТРАГЕДИИ В СТОЛИЧНАТА ОБЩИНА: КМЕТОВЕ УБИТИ ПО ВРЕМЕ НА МАНДАТА ИМ

Александър Мирков

От Освобождението на България до днес София е управлявана от 56 кметове. Преобладаващата част от тях ръководят Столичната община, заредени с мисълта да модернизират и благоустрояват града, бързо да го доближат до големите европейски центрове. Но професионалните амбиции на трима от тях са прекършени от насилствена смърт.

От пролетта на 1920 г. започва самостоятелното управление на БЗНС. Стремехът на земеделското правителство за всеобщо преобразование на страната засяга и устройството на общинските институции. Премиерът Александър Стамболийски е категоричен, че управлението на столицата трябва да се намира в пряка зависимост от централната изпълнителна власт. През април 1922 г. е приет Закон за Столична община, който до голяма степен копира устройството на френската столица Париж. Най-впечатляващото в законодателния акт е положението, че кметът и 12 от членовете на Централния общински съвет се назначават с постановление на Министерския съвет, утвърдено с царски указ. На 8 юни се извършва предаването на общинската управа. Начело застава седемчленна комисия, а за кмет е определен Крум Попов.

Скоро в публичното пространство се поднася подробна информация за новия шеф на общината. Кр. Попов е роден на 30 юни 1892 г. в с. Караагач (днес гр. Левски). Деветгодишен претърпява злополука и десният му крак завинаги остава крив навътре. Въпреки този недъг участва в Балканската война, а след края на Междусъюзническата война е демобилизиран. Завършва право в Софийския университет „Свети Климент Охридски“ (1919 г.). Междувременно от началото на 1914 г. Попов става член на БЗНС. Запознава се с един от неговите лидери – Александър Димитров – и попада под негово влияние и опека. Премества се в Плевен, но по-голяма част от времето си започва да посвещава на партийни дела в местната околийска дружба. През пролетта на 1920 г. Попов е изтеглен в София. Последователно заема управленски длъжности във вътрешното министерство и в ръководството на БЗНС. Същевременно е председател на Съюза на цеклопроизводителите и член на Комитета за селска диктатура (Андонова 1980, 45).

Сред жителите на столичния град възникват опасения от предстоящия държавен контрол върху работата на Столична община. И те са основателни. Извършено е ново административно деление на София и тя е разделена на 6 районни кметства. Предприети са масови уволнения на общински служители и на тяхно място са назначени членове или симпатизанти на БЗНС от провинцията, които не са запознати с живота в столицата. Наред с това Кр. Попов се намесва за регулиране на продоволствената и жилищната криза в София, за подобряване на бита и ежедневието на софиянци. Предприема опити за справяне с трудностите на бездомниците, с разрешаването на проблема с питейната вода. Търси позитивен изход от спора с белгийската компания относно концесията за електричеството

и трамваите пред Арбитражния съд в Париж (ДА – София, ф. 1 к, а.е. 134-137).

Изненадващо в битността му на кмет и в личен план настъпва рязка промяна. На 9 юни 1923 г. в България е извършен военен преврат. Законното правителство на БЗНС е свалено от власт и управлението е поето от партийната формация Демократически съговор. Кр. Попов не усеща приближаващата опасност. Според спомените на Димо Казасов, няколко часа преди метежа той спокойно разговаря в салона на известното столично заведение „Алказар“ със своя приятел Стоил Стефанов, който е секретар на Съюза на цвеклопроизводителите (Казасов 1925, 70-71). Към 22 часа се прибира в дома си на ул. „Шипка“ № 8, без да подозира нищо. А той предварително е набелязан за една от първите жертви на превратаджиите. Рано сутринта е арестуван и откаран в Пети полицейски участък. Два дни по-късно с царски указ е отстранен от кметския пост и заместен от общинския съветник – социалиста Иван Площакков. На 17 или 18 юли Кр. Попов заедно с редактора на в. „Земеделско знаме“ – Стоян Калъчев е изведен от полицията срещу фалшифицирана заповед за преместване в ареста на Военното училище. Откаран е в неизвестна посока и отгук насетне неговите следи се губят. Едва на 25 юли 1923 г. съпругата му ще разпознае в околностите на с. Горубляне, в местността „Кавал дупка“, обезобразеното тяло на Попов, резултат от тежки мъчения. Тя изразява желание да го пренесе в Софийските гробища, но лично военният министър генерал Иван Вълков забранява това да стане (Геновски 1989, 284-286).

Една година след убийството на Кр. Попов е извършена нова рокада в ръководството на Столична община. През пролетта на 1924 г. избухва криза в управляващата коалиция. Социалистите напускат Демократическия съговор и респективно правителството. Те са отстранени и от общинската власт. Ив. Площакков е уволнен и за председател на Централната комисия е назначен бившият демократ Паскал Паскалев, близък на Андрей Ляпчев. На 14 юли 1924 г. след тайно гласуване той е избран за кмет на София.

Паскалев е един от видните представители на Демократическата партия. Роден е в Габрово на 24 април 1875 г. Завършва Априловската мъжка гимназия. Следва право в Париж и Монпелие. След завръщането си в България се отдава на адвокатска и съдебна практика. Развива активна обществена дейност, участва в политическите борби и достойно замества старите партийни водачи. Многократно е избран за окръжен и общински съветник. За първи път влиза в Народното събрание през 1908 г. и оттогава непрекъснато е депутат. Притежава ораторска дарба и в парламента се изявява при обсъждането на въпроси от стопански и социален характер. Участва и в организирането на кооперативното движение в страната. От началото на 20-те години влиза в централното управление на Демократическата партия (Пряпорец 1925).

Паскалев сядна на кметския стол с намерението да приложи своите планове за развитието на София. Под негово ръководство Централният общински съвет разглежда спешни административни проблеми. Утвърждават се търгове за благоустрояването на столицата. Те включват изграждането на мост на Перловската река, поставяне на нови електрически стълбове, павиране на улици, ремонти на Градската минерална баня, обществени сгради и училища. С нарочни разпоредби са узаконени заграбените и застроени общински места в различните крайни квартали. На поредица от заседания на общинския съвет се

обсъжда водоснабдяването на София. По доклад на Паскалев е приет проектът за водопровод от Рилските езера и започва подготовката за построяването му. Предвижда се изграждането на ново крило на Софийската кланица и подобряване на градската канализационна мрежа (ДА – София, ф. 1К, оп. 1, а.е. 143-147, 774-776).

Мащабните намерения на кмета Паскалев се разгръщат в сложна политическа обстановка. След Деветоюнския преврат в България бушува гражданска война. Редуват се непрекъснати изстъпления както от страна на властващите, така и от опозиционните партии. Стига се и до най-големия атентат в българската история. На 16 април 1925 г. куполът на катедралния храм „Света Неделя“ изхвърча във въздуха. После всичко се сгромолясва, като покрива площада и околните сгради с отломки и пепел. Терористичният акт е дело на Военната организация на БКП (т.с.). Злодеянието отнема живота на 134 души, около 500 са ранени. По-късно броят на жертвите нараства на 213, между които има деца и обикновени граждани, 3 народни представители, 12 генерала и десетки офицери. Заедно с тях в църковния храм намират смъртта си кметът Паскалев и общинският съветник Методи Кирчев. В заседанието на Централния общински съвет на 22 април помощник-кметът Иван Дечев съобщава печалната вест. Предлага да се почете паметта на техните колеги със ставане на крака и изричане на думите „Бог да ги прости“ (Дневник 1925, 7615).

След смъртта на Паскалев продължава традицията начело на Столичната община да се поставя популярна личност от управляващите партии. На 10 юни 1925 г. за кмет на София е избран Георги Маджаров. Той е роден на 28 март 1892 г. в Пловдив. Син е на видния политик, дипломат и общественик Михаил Маджаров. Завършва Първа софийска мъжка гимназия. Учи право и финанси в Париж. Владее няколко езика. След Първата световна война е български шарже д’афер в Лондон и Варшава. През 1921 г. се завръща в София и напуска дипломатическата кариера. Подновява адвокатската си практика. Отдава се на обществени занятия и на действащата политика. Активен член на Демократически съговор с неприкрити амбиции да влезе в управлението на София (Илиева 2011, 285-290).

Г. Маджаров има предимството да познава добре практиката и законодателството, по които се управляват водещите европейски столици. Но дейността му като кмет продължава едва пет месеца. През този кратък период са удвоени трамвайните линии до Княжево и Подуяне, а други са удължени. Той обявява пред софиянци намерението си до края на годината да влезе в действие юзината при с. Симеоново. Води активни разговори за сключването на значителен заем, с парите от който да продължи благоустрояването на столицата (Столичен общински вестник 1925).

Сутринта на 13 ноември 1925 г. столичното гражданство е сюрпризирано от неприятна сензация. Денят се оказва фатален за кмета Маджаров. Към 8.30 часа той напуска фамилната къща на ул. „Славянска“ 24 и се отправя към общината, която тогава се помещава в сградата на ул. „Генерал Гурко“ и ул. „Васил Левски“ (днес ул. „Дякон Игнатий“). Минава бавно покрай Народния театър и приближава зданието на барон Гендович. В същото време пред Градската градина в очакване стои замислен мъж, облечен в черни дрехи. Това е запасният полковник Тома Томов, наскоро уволнен като управител на Централната минерална баня. Той изважда от кобура на кръста законно притежаван пистолет

и стреля последователно три пъти в гърба на кмета. Маджаров пада тежко по очи на земята, прави няколко конвулсивни движения и издъхва. Томов вижда безжизнения труп, захваща дулото на пищова и си пръска черепа (Дневник 1925, 7790).

Скоро на местопрестъплението се отзовават полицейските и следствените органи. Лекар констатира смъртта на жертвата и убиеца. След аутопсията в моргата на Александровската болница тялото на кмета е пренесен в дома му. Съболезнования на семейството поднасят всички държавни институции. Два дни по-късно е отслужена траурна церемония в църквата „Св. Седмочисленици“ от софийския митрополит Стефан. Присъстват министри, народни представители и целият общински съвет. Цар Борис III изпраца голям венец, обвит в широка трикоьорна лента. Ковчегът на Маджаров е положен в централните гробища непосредствено до гроба на неговия предшественик П. Паскалев (Утро 1925).

Кметските трагедии от 20-те години на миналото столетие оставят трайни следи в съзнанието на софиянци. За радост през следващите десетилетия те няма да се повторят независимо от политическите катаклизми в страната.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Андонова 1980:** Н. Андонова. Крум Попов. Биографичен очерк. София, 1980.
- Геновски 1989:** М. Геновски. От селски учител до столичен кмет. София, 1989.
- Дневник 1925:** „Дневник“, бр. 7615 от 18 април 1925; бр. 7790 от 14 ноември 1925.
- ДА – София:** Държавен архив – София, ф. 1К, оп. 1, а.е. 134-137, 143-147, 774-776.
- Илиева 2011:** А. Илиева. Георги Маджаров – общественик и политик по произход и по призвание. – В: *Известия на Старозагорския исторически музей*. Т. 4. Стара Загора, 2011.
- Казасов 1925:** Д. Казасов. В тъмнините на заговора. София, 1925.
- Пряпорец 1925:** „Пряпорец“, бр. 90 от 25 април 1925.
- Столичен общински вестник 1925:** „Столичен общински вестник“, бр. 2 от 22 юли 1925; бр. 7 от 19 август 1925.
- Утро 1925:** „Утро“, бр. 4880 от 16 ноември 1925.

Summary

We are about to celebrate the 140th anniversary of the announcement of Sofia as the capital of Bulgaria. This is undoubtedly an occasion to look at the historical moments of the development of the metropolitan city. It is connected with the activities of dozens of mayors, some of whom have a tragic fate. This article is dedicated to them.

Ключови думи

София, Столична община, кметове, политически убийства, история

Sofia, Sofia Municipality, mayors, political murders, history

Автор

Д-р Александър Мирков
Регионален исторически музей – София
aleksandyr_mirkov@abv.bg

Author

Alexander Mirkov, PhD.
Regional Historical Museum – Sofia
aleksandyr_mirkov@abv.bg